

УДК 929:378 (КДПУ) (1934-1964)

**П.Г. ХОЛЯВЕНКО – ФІЗИК, ПЕДАГОГ, ОРГАНІЗАТОР НАВЧАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУ, ГРОМАДСЬКИЙ АКТИВІСТ**

Ріжняк Р.Я.

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна*

Стаття присвячена висвітленню основних фактів науково-педагогічної та управлінської діяльності протягом 1934–1964 років одного з основних творців фізико-математичного факультету, фізичної кафедри та організації підготовки вчителів фізики, викладача фізики та методики її навчання Прокопа Григоровича Холявенка. Досліджується трудова біографія П.Г. Холявенка як вправного фізика, кваліфікованого педагога, організатора кафедральної та факультетської роботи, громадського активіста.

Ключові слова: П.Г. Холявенко, фізик, викладач, учасник війни, завідувач кафедри фізики, декан факультету, громадський активіст.

**P.G. KHOLYAVENKO – PHYSICIAN, TEACHER, ORGANIZER OF THE
EDUCATIONAL PROCESS, PUBLIC ACTIVIST**

Rizhniak R.Ya.

*The Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,
Kropyvnytskyi, Ukraine*

The article is devoted to the main facts of scientific-pedagogical and managerial activity during 1934–1964 of one of the main founders of the Faculty of Physics and Mathematics, Department of Physics and organization of physics teachers, physics teacher and methods of its teaching Prokop Hryhorovych Kholyavenko. The labor biography of P.G. Kholyavenko as a skilled physicist, qualified teacher, organizer of departmental and faculty work, public activist.

Key words: P.G. Kholyavenko, physicist, teacher, participant in the war, head of the Department of Physics, dean of the faculty, public activist.

Постать Прокопа Григоровича Холявенка завжди пов'язують з процесами довоєнного становлення, післявоєнної відбудови та початку розвитку в 50-ті роки як фізико-математичного факультету, так і тодішнього інституту в цілому. Ми не знаємо, як наші потомки в майбутньому характеризуватимуть наше сьогодення. Але поколінню сучасників здається, що перші тридцять років існування нашого інституту були найскладнішими для викладачів, для

студентів і для самого інституту. Один з визначних свідків та учасників цих подій – старший викладач, завідувач кафедрою фізики протягом 1934–1951 років (з перервою на Другу світову війну), декан фізмату періоду з 1951-го по 1962 рік Прокіп Григорович Холявенко.

Уродженець м. Брусилів Київської губернії (1904 року) з багатодітної сім'ї селянина, який займався шиттям взуття, Прокіп Холявенко після закінчення однокласної церковно-приходської школи, потім 4-х класної вищої початкової школи, згодом – 3-х річної соціально-економічної школи (яка готувала рахівників, торгових робітників), попрацювавши деякий час вчителем початкової школи на селі, став студентом фізико-математичного факультету Київського інституту народної освіти [7; 2, арк. 128–130]. Після закінчення фізико-математичного відділення факультету профосвіти цього інституту 1928 року з кваліфікацією викладача фізико-математичних наук [2, арк. 131] він був направлений на роботу спочатку в Ніжинський інститут соціального виховання (на робітфаці при інституті, 1928–1930 рр.), потім викладачем та старшим викладачем фізики та методики навчання фізики спочатку в інституті соціального виховання, а пізніше у Ніжинському педагогічному інституті (1930–1934 рр.), причому з 30.09.1931 р. до серпня 1934 р. виконував обов'язки керівника кафедри фізики [2, арк. 130].

Саме з 01 вересня 1934 року розпочалася трудова діяльність Прокопа Григоровича Холявенка в Кіровоградському педагогічному інституті, куди він був призначений тодішнім Міністерством освіти на посаду завідувача кафедри фізики та старшим викладачем фізики та методики фізики [7], [8], [6, с. 32], [2, арк. 130].

На початку трудової діяльності у нашому інституті у П.Г. Холявенка склалися тісні ділові стосунки з керівництвом факультету в особі П.Й. Вомачка [4] та викладачами й співробітниками кафедри фізики. У своєму щоденнику він зазначав: «Колектив кафедри складався всього лише з 4 осіб. Лабораторія одна. Інститут став педагогічним лише перший рік. Довелось зусилля свої направити на розвиток лабораторій, фізичного устаткування аудиторії та фізичного

кабінету. Молоді фізики (я, Романовський Павло Феоктистович і лаборант Мінін Олександр Іванович) дуже часто лишались в інституті допізна до 23 або 24 години. В результаті було утворено три лабораторії, кабінет методики фізики. Установлений кабінет для готування дослідів і аудиторія». Пояснимо, що четвертою особою на кафедрі був якраз декан факультету – П.Й. Вомачко, а три утворені лабораторії – це лабораторії теплоти, електрики й радіо [1].

У грудні 1937 року в учительському інституті відбувся пленум кафедр з приводу обговорення постанови РНК УРСР від 11 жовтня 1937 року про запровадження штатних посад і посадових окладів для професорсько-викладацького складу та про підвищення стипендій студентам. В результаті запровадження цих змін П.Й. Вомачко на факультеті проводив організаційні заходи в контексті залучення до науково-дослідної роботи студентів-відмінників вишу через організацію циклу лекцій з організації розумової праці. П.Г. Холявенко як завідувач кафедри фізики у контексті рішень постанови організував введення до програм навчальних дисциплін поглиблених відомостей для кращих студентів факультету, виконував планування додаткових консультацій для студентів (з диференціацією останніх за рівнем навчальної діяльності) та організував науково-дослідну роботу кафедри за однієї з обраної тематики [3].

Зазначимо, що довоєнний період нашої історії ще продовжує залишатися мало вивченим, так як у фондах Державного архіву Кіровоградської області документів за цей період дуже мало. Основним джерелом інформації є фонд 323 – партійний архів Кіровоградського обкому КПУ, а також історичний нарис С.К. Королюка [1].

У червні 1941 року, коли почалася війна П.Г. Холявенко отримав доручення від керівництва евакуювати матеріальні цінності й документацію інституту. Він покинув м. Кіровоград за декілька днів до приходу німецьких військ. 3 жовтня 1941 року П.Г. Холявенко був призваний до лав Радянської армії. Спочатку – на оборонних роботах 91 саперного батальйону 13 саперної бригади армії (дислокація біля Сталінграда), згодом – учасник бойових дій у

складі 431 окремого артилерійського батальйону з розташуванням по річці Оскол поблизу м. Куп'янська, резервіст Сталінградського та Білоруського фронтів. Пройшов війну дорогами Білорусі, України, Румунії, Німеччини. Війну закінчив у Берліні. Був учасником зустрічі з військами США на річці Ельба. Отримав державні нагороди – Орден Червоної Зірки (1944 р.), Орден Великої вітчизняної війни II ступеня (19445 р.), медаль «За оборону Сталінграда» (1943 р.), медаль «За перемогу над Німеччиною» (1946 р.) [2, арк. 144].

Після демобілізації (у званні капітана) П.Г. Холявенко повернувся до інституту і був призначений з 25.09.1945 року старшим викладачем кафедри фізики, а згідно наказу Міністерства освіти УРСР № 4483 від 26.09.1946 р. і її завідувачем [2, арк. 134]. Крім того, йому випало протягом року (з 15.11.1945 р. до 26.09.1946 р. [2, арк. 137, 138]) виконувати обов'язки завідувача навчальною частиною інституту. За свідченнями Прокопа Григоровича: «Умови роботи були дуже важкими. Все було зруйноване. Не було на чому сидіти, не було чим писати, не було навчальних планів, не вистачало викладачів. Не було ніяких фізичних приладів. Розбиті фізичні лабораторії. Приміщення не опалювались» [7]. Тодішньому завідувачу кафедрою фізики треба було наполегливо та багато працювати, аби відновити матеріальну та навчальну базу кафедри. І П.Г. Холявенко не сидів на місці. У його робочих планах – неодноразові поїздки до Києва на заводи, що могли виготовляти прилади та інструменти для лабораторій та майстерень; відновлення устаткування своїми руками; складання планів та робочих програм, підготовка матеріалів для лекцій та практичних і лабораторних занять [8]. Результати не заставили довго чекати. Протягом декількох років вдалось організувати роботу 5-6 лабораторій кафедри фізики [5].

Належній організації навчально-виховного процесу післявоєнного періоду заважав брак навчально-матеріальної бази (лабораторій, кабінетів), а також відсутність кваліфікованих працівників. Тому в той час студенти не працювали у фізичних лабораторіях протягом семестру, а лише наприкінці семестру

виконували фізичний практикум, причому робили це «бригадним способом» (через відсутність достатньої кількості приладів). Відсутність кваліфікованих кадрів приводила до того, що викладачі були «універсалами», тобто читали різноманітні курси [5]. А в повоєнні роки курс теоретичної фізики на факультеті викладався запрошеними фахівцями, що приїздили з міст Полтави та Одеси. Усе це, звичайно, не могло не відбитися на якості навчальної роботи [6, с. 35].

Продовжуючи працювати над відновленням навчального процесу та матеріальної бази для підготовки майбутніх вчителів фізики, П.Г. Холявенко як свідомий член партії і парторг факультету протягом 1947–1949 року навчався і успішно закінчив Університет марксизму-ленінізму при Кіровоградському МК КПРС [2, арк. 129]. Крім того, в його планах було й підвищення власного фахового рівня. Про це говорять результати екзаменів кандидатського мінімуму (загальна фізика – відмінно, методика фізики, педагогіки, психології, логіки – відмінно, німецька мова – добре, діалектичний та історичний матеріалізм – перенесена оцінка відмінно за результатами навчання в Університеті), які П.Г. Холявенко склав протягом 1951 року у Київському державному педагогічному інституті ім. М. Горького [2, арк. 135].

1950 року можна було говорити, що матеріальна база кафедри фізики перевищила довоєнний рівень. На цей час функціонували такі кабінети та лабораторії: кабінет методики викладання фізики, механіко-теплова лабораторія, електрично-оптична лабораторія, кабінет лекційного демонстрування, майстерня фізичних приладів, лабораторія електрорадіотехніки. Усі ці кабінети й лабораторії забезпечували нормальне виконання майже всіх демонстрацій і майже всіх лабораторних робіт, що вимагалися програмою. Але слід мати на увазі, що весь післявоєнний період характеризувався надзвичайно високими темпами технічного прогресу, інтенсивним розвитком наук, особливо тих, що базувалися на досягненнях фізики й математики. Фізика напівпровідників, електроніка, фізика твердого тіла, фізика атомного ядра, фізика елементарних часток зайняли положення

лідерів сучасної науки. Тому весь час у післявоєнний період змінювалися та розширювалися програми з фізичних дисциплін, а це приводило до необхідності систематичного поновлення матеріальної бази кафедр факультету. Над цими завданнями весь час працювала кафедра та її завідувач П.Г. Холявенко [6, с. 36–37], [5].

У той період досить активно проводилася як серед студентів, так і серед викладачів політико-виховна робота на факультеті, причому форми цієї роботи були досить різноманітними. Виховання національної гордості, патріотизму було важливою складовою частиною ідейно-політичної роботи серед студентів. У звіті про роботу інституту за 1948-1949 навчальний рік відзначалося, що колектив кафедри фізики з ініціативи її завідувача П.Г. Холявенка вніс зміни до діючих програм з фізики, виділивши вклад вітчизняних вчених-фізиків у дослідження фізичних явищ та процесів [6, с. 37], [5].

1951 року згідно наказу № 101 від 02.10.1951 року П.Г. Холявенка було призначено деканом фізико-математичного факультету [2, арк. 145]. За час перебування на цій посаді він основну увагу приділив кадровому комплектуванню факультету, взявши за основу своєї кадрової політики поповнення викладацького складу кафедр за рахунок здібних випускників фізмату. 1956-1957 навчального року студенти, що працювали у фізичних лабораторіях, одними з перших серед периферійних педагогічних вузів України перейшли від «бригадного» методу виконання лабораторних робіт до їх виконання парами по дві особи.

Не можна не відзначити і громадську активність П.Г. Холявенка. Як свідомий член партії з 1940 року він у різні часи виконував обов'язки партійного організатора факультету, члена партбюро факультету та інституту, 10 разів був головою дільничної виборчої комісії на виборах в органи влади, 15 разів обирався депутатом міської Ради. Про його громадську активність, а також про фахову компетентність та організаторські здібності говорять численні характеристики, підписані у різні часи різними керівниками нашого інституту, партійної організації та профспілки [2, арк. 136, 139–142, 150–157,

164]. До воєнних відзнак у Прокопа Григоровича додалися й мирні нагороди – орден «Знак пошани» (1949 р.) та значок «Відмінник народної освіти» (1951 р.) [2, арк. 133].

З 17 січня 1962 року згідно наказу Міністерства освіти УРСР № 693-к від 07.12.1961 р. П.Г. Холявенко був увільнений від обов'язків декана фізико-математичного факультету та залишений викладачем на кафедрі фізики. Втім, талант Прокопа Григоровича як організатора став у пригоді Київському державному університету імені Т.Г. Шевченка, від якого він був призначений з 30.04.1962 року старшим викладачем та деканом Кіровоградського загальнонаукового факультету КДУ [2, арк. 159]. Звільнився П.Г. Холявенко з цієї посади через півтора року – 10 вересня 1963 року [2, арк. 168]. А в серпні 1964 року Прокіп Григорович «залишив роботу в педінституті і за станом здоров'я і по вислугі років пішов на пенсію» [7].

Отже, при всій невизначеності та складності тодішньої політичної, соціальної та економічної ситуації особистість П.Г. Холявенка є безперечно визначною постаттю у становленні та розвитку не лише фізико-математичного факультету, а й тодішнього педагогічного інституту в цілому. Як людина освічена, працююча, цілеспрямована, громадсько активна та відповідальна він вніс визначний вклад у становлення матеріально-технічної бази та навчально-методичного забезпечення спеціальності «Фізика», у розвиток організаційних структур фізико-математичного факультету, у розв'язання питань щодо кадрового комплектування факультетських кафедр.

Список використаної літератури

1. Королюк С.К. До двадцятиріччя існування Кіровоградського педінституту ім. О.С. Пушкіна. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного інституту імені О.С. Пушкіна*. 1951. Том 1. С. 3–24.
2. Особові справи працівників інституту, які мають наукові ступені та звання (Ушаков – Ципін). Архів Кіровоградського державного педагогічного інституту імені В.К. Винниченка. Том 41. Арк. 127–204.

3. Резолюція пленуму кафедр Кіровського учительського інституту від 14 грудня 1937 року. ДАКО. Ф. 323. Опис 1. Справа 41. Арк. 10.

4. Ріжняк Р.Я. Петро Йосипович Вомачко (1894–1941) – перший декан фізико-математичного факультету Кіровоградського педагогічного інституту. *Історія науки і біографістика*. 2016. № 1. Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inb.dnsgb.com.ua/2016-1/13.pdf>

5. Ріжняк Р.Я. П.Г. Холявенко – організатор навчального процесу та науки на фізико-математичному факультеті Кіровоградського педінституту (1934–1960 роки). *Двадцять друга Всеукраїнська наукова конференція молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів за темою «Шляхи відродження науки України»*: Матеріали конференції, 14 квітня 2017 р., м. Київ. 2017. С. 148–151.

6. Фізико-математичному факультету – вісімдесят: витоки, становлення, сьогодення, перспективи. За ред. Р.Я. Ріжняка. Кіровоград, КОД, 2010. 160 с.

7. Холявенко П.Г. Автобіографія. Поточний архів фізико-математичного факультету Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

8. Холявенко П.Г. Щоденник. Поточний архів фізико-математичного факультету Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.